

АНАТОЛИЈ РЈАСОВ

ДЕЧЈИ АЛБУМ

I

Прича која не планира да се заврши. Позната ситуација, само из неког разлога не схватам одмах да је преда мном исто оно дво-риште викендице, тек након неког времена препознајем распоред куће, травњака, ограде. Описивао сам то већ много пута. Ништа није као сада када почињем овај пасус, још не знајући за шта је овај увод, ако је ово уопште увод, али стварно ништа није тако, није затрпано даскама које су остале од реновирања, а и пре пет-десет година изгледало је скроз другачије, опет више као у кадру из мог детињства. Разабирајући фотографије почео сам више да ценим оне које сам испрва хтео да бацим – неуспеле, размрљане – да, оне више личе на моје сећање. Дакле, врата (фотка са совама које стоје на њој се изгубила или ће се можда још наћи, мада је шанси све мање) – тамо где је сада само капија, комшијска ограда није из једног дела као данас, већ од летви, изгледа да ће заувек остати таква у мојим сновима. И одатле се чују познати гласови, али који измештају све што се дешава: као да је отац довео своје родитеље у викендицу, како је обично радио на пролеће. Само што они, наравно, нису долазили у ову викендицу која је припадала другом деди, већ у своју, и више уопште није јасно зашто су се они обрели иза ограде, код комшија. Уосталом, управо су комшији (који је одавно умро као и његови синови) некада припадала оба плаца, и можда сада моје помућено сећање планира да се освети, претендујући на туђи простор, да, све је то без реда испреплетено негде тамо, у цунглама моје несвести. Кроз грмове купина (у детињству их тамо није било) чујем гласове – веома познате, исте као увек. С децом, нашом децом, прилазимо огради, али за сваки

случај се држимо подаље како не бисмо нехотице заразили бабу и деду. Заразили оном болешћу од које су већ умрли пре годину дана – то схватам пошто се пробудим. Године њихових живота на споменику, њиховом правом споменику, ако уопште постоји нешто право, скоро да се подударају, у то је тешко поверовати, родили су се исте године и умрли с разликом мањом од месец дана. А сада су дошли код мене у викендицу после своје смрти, као што су тамо некад долазили у госте у далеком детињству, дајући ми на трему поклоне од оца, које ми је слао са дугих пословних путовања. А док бележим сан, звони ми подсетник: деди је сутра деведесет четврти рођендан. Видећу се с оцем, вероватно нећу говорити о овом сну. Из тих времена нико није остао, осим тате и мене. Не, остали су, али њихови трагови су већ изгубљени, и њих нећу сањати. Ноћу ми се понекад враћају деде и бабе, скоро никад мама. Осим ако не урламо једно на друго, осим ако је не давим, осим ако нећу коначно да је се ослободим. Као да њена смрт није довољна.

II

Градови, развучени дуж обале. Пре тридесет пет година долазили смо овамо на одмор – прво с бабом и дедом, а за годину дана – с мамом. Први пут – одмаралиште, други – хотел. Одлучио сам да могу да се сетим и нађем их, премда су године рата овде све могле променити.

Прво један град – онај по коме сам шетао с дедом када сам имао девет година. Ни за шта да се ухватим, ниједне познате куће, тачније – све су у истој мери познате и туђе, много је порушених, понегде у скоро срушеним зградама настављају да живе људи. Тек ћу после, поново разгледајући старе фотографије, видети да сам прошао баш по тој обали, једна кућа се чак може препознати као и кејови за пристајање у мору. Али свеједно ништа не осећам, само видим да је то исто место (тек гледајући фотку, као и увек, сећам се како смо деда и ја, обешени с лукобрана, покушавали једанпут да ловимо на варалицу морске рибе). Само одмаралиште или барем његове рушевине нисам успео да пронађем (поред главне зграде сам играо с неким шах, померајући високе фигуре на огромној табли, у мензи се баба свађала с куварима који су послужили црвљиве шницле, у парку су крештали паунови, а увече је баш гласно свирала музика; све су то старе успомене које немају везе са садашњим путовањем, премда су мелодије што увече грме овде исте као пре, гласне и примитивне), чак су и плаже (море, подељено низом лукобрана и каскаде балкона на обали) некуд нестале. Или смо се можда одмарали у предграђу, а у центар смо долазили једном-двапут

да се прошетамо, има фотографија: девет ми је година, једем сладолед на обали. Ништа више. Чак поново проучавајући снимке, по облику ртова не успевам да одредим место, као да се променио сав обалски пејзаж, што тешко да је могуће. Успомене сачуване само захваљујући фото-кадровима личе на лажњаке, али друге немам.

Сада други град, где смо дошли с мамом. Поново се ничег не сећам, мада не делује да је много тога изграђено. Али све је другачије, чак и ауто-пут пролази на другом растојању од плаже. То нису ти крајеви. Треба отићи на најдаљи рт како би се најзад пронашло. Због те среће – гомила очекивања. Хотел сам одмах препознао, фасаду су променили, али није било скоро никакве сумње да је преда мном баш та зграда, после ћу наћи потврду на фотографији (на позадини се лепо види низ балкона, који се нису нешто нарочито променили од тада, личе на пчелиње саће, а ја, десетогодишњак, већ се спремам да се опростим с детињством, свега две године млађи од мог сина сада, стојим на плажи, поред делфина на надувавање – тако огромног да више личи на ајкулу, чак се сећам фотографа, који је вукао по плажној жези те ужасне играчке: ходао је у мокрој мајици да не би изгорео, с времена на време би заронио у морску воду, покушавајући да се расхлади). Не, срећа је несрећна реч. Поново стара фотка изазива више такозваних успомена него присуство на том месту, тачније – присуство не васкрсава баш ништа. Обишао сам сву околину с осећањем да сам у намери да призовем духове прошлости поверовао некаквим пробисветима, иако сам једини преварант овде – ја сам, решен да могу ето тако на силу ишчупати из одавно одбегле прошлости бар нешто суштинско, бар нешто што није изгорело и још наставља да тиња. Тада сам живео у истој соби с мамом и њеном другарицом, која се ујутру сунчала на балкону без купаћег, из неког разлога сигурна да се нећу пробудити пре времена и видети је. Трг испред хотела, кеј, гомила на плажи, море. Све чега сам се сећао (боље рећи: нисам сећао) и ето, ради овога нисам морао да долазим овамо, била би сасвим довољна разгледница из одмаралишта. (Какав контраст с твојим блесцима успомена у оном срушеном санаторијуму, насељеном дивљом лозом, где су посред рушевина, као у надреалистичком филму, тумарале краве и коњи. Присећала си се фраза које сте твоја мама и ти изговарале на тим стазама, и препознавала у свакој рушевини стари биоскоп, кафе, једну од зграда. Хоризонти сећања и живост који су мени изгледали недостижни. Да, одмарала си се с родитељима тамо из године у годину, а ја сам долазио далеко раније и свега двапут, у различите градове, али не могу да се ослободим чудне, дечје зависти: зашто се ја тако слабо сећам? Скоро избрисане линије не оцртавају чак ни нејасне контуре). Али

о нечему сам морао разговарати с мамом тада, с нама се нешто дешавало. Шта то? Желим да оживим, и немам ниједну везу с овим местима која би невољно блеснула, ниједну нову успомену, као да их је све неко избрисао. „Неко” – та неодређена заменица која пре мења речи „ја сам”, или чак можда „моја мама”, или се тај нестанак прошлости ипак десио сам од себе.

Изгледа да толико дуго нисам желео да се сетим ничег о мајци да сам на крају стварно све заборавио. Све, зато што је немогуће узимати заозбиљно ове комаде. Невољни заборав на месту невољног сећања. Осећај је такав као да сам решио да заменим карте у нади да ћу извући цокера, а на крају сам остао с истим бедним шестицама и седмицама. Чудан улов није успео. Или још тачније: убацио сам последњи жетон у аутомат с играчкама, надајући се да ћи извући бар нешто, а метална клешта су се поново вратила празна. Вероватно је одавно време да се навикнем на то да не сарађујем са сећањем већ са заборавом. Али на крају крајева пронашао сам тај хотел.

Пишем ово у викендици, кроз прозор се виде црне вишње, некад сам се довијао да их берем баш успут, пролазећи поред на бициклу, а сада оне скоро да допиру до прозора првог спрата.

III

Али ето опет гомиле старих фотографија. Вероватно их није много мање него оних што су скупљене у двадесетак албума. Последње године деда је на моју молбу покушавао да састави од тих неукроћених снимака нове зборнике, намерно му нисам помагао како би имао бар некакву занимацију, али ипак се ништа није мрднуло даље од покушаја њиховог сортирања по ковертама, да ли је уопште потребно наглашавати да то није успело и да је требало све почети из почетка. После смо те слике, углавном црно-беле, завршивши реновирање – или боље рећи рестаурацију која је намучила, али на крају крајева ипак умирила живце – старе викендице, донели овамо, где је требало, наравно, да иструле у некој прашњавој кутији да није моје упорне жеље да их разврстам. Прешле су још две године, дасака и ђубрета у дворишту више нема. У рундама сам прилазио овом архиву, испало је компликованије разабрати те папире него даске. Правио сам од снимака читаве куле, одвајајући на страну дупликате из породичних албума, после опет проналазећи двојнике, бирајући оне који су се боље сачували, распоређујући по персоналијама и формату. Неколико дупликата је свеједно остало, али одлучио сам да станем. Редослед је сам од себе испао хронолошки: прво фотографије прадеда и прабаба, њих

је најмање, и зато су оне изгледале најдрагоценије, онда бескрајни низови слика бабе и посебно деде – како је већ у младости волео да позира пред камером, сваке године – читаве серије од по пет, понекад десет омањих портрета. Затим – бескрајна количина његових пословних сусрета, остављам скоро све зато што је на сваком кадру – нешто познато у изразу лица. Уосталом, баба је исто волела да се фотографише, она личи на фото-модел или на глумицу: и у двадесетој, и у четрдесетој, и у педесетој, док брига о кћерци није испунила њено лице старошћу. Њихово детињство, њихова младост, њихов живот у иностранству (скоро десет година), онда викендица изван града, то се већ подудара с мојим детињством, али свеједно у испрекиданим кадровима нешто сазнајем о њима.

Уопште не журим да отварам две велике коверте с маминим именом (деда је написао крупним штампаним словима ко што раде деца: ЛЕНА). Али ево долази ред на њу. То је најболнији ниво и не планирам да га заобиђем, чини ми се да сам већ довољно припремљен. Фотографија има баш много, из неког разлога ме то изненађује, као да нисам сам сасвим недавно настављао да трпам у препуњене коверте нове слике, извучене из заједничке гомиле. Али наједном главно, закаснило просветљење: нису имали ниједан дечји албум. Схватам то тек кад почињем да стављам слике под провидну траку. Да, изгледа као да се готово нико до данашњег дана није запитао о томе, али случајно је тако испало да је преданом најмање пет детаљних каталога које су баба и деда саставили о својој младости у иностранству, и нема ниједног посебног албума с маминим дечјим и младалачким фотографијама, иако их се много сачувало. Из неког разлога све су оне биле расуте без реда у широким фиокама ормара и само се неке срећу у породичним зборницима. Та чињеница није нимало довољна да се створи неки психоаналитички сценарио, али не могу да не приметим ту вапијућу дискрепанцију. Не, наравно да сам имао претпоставке у погледу тога да су за несреће у њеном животу делом морали бити криви родитељи – моји баба и деда, које немам никаквог права да окривљујем, тим пре што су се они без конца потом бактали с мојом одраслом мајком, покушавајући да поправе њено раштимовано постојање. Не знам баш тако пуно о том њиховом животу, када је после рада деда направио задивљујућу каријеру, и они су много година провели у иностранству, изненада заменивши гладовање пријемима у најбољим ресторанима, тај контраст је био тако јак да није лако схватити га. Нема се с чим упоредити. Једино с њиховом старошћу када је кћерка умрла пре њих, када на крају нису успели да је сачувају. Ево без упозорења се присећам: по ко зна који пут смо дошли на гроб моје мајке, баба, која већ меша

најобичније ствари, како бисмо испунили некакав ритуал, присећа се да треба покрити главу марамом. Мараму не проналази, али у ташници се обрела некаква крпица којом покушава да повеже главу не би ли наместила нешто попут ноћне капице. На једвите јаде у томе најзад успева и умирује се. Али баба не схвата да су на глави у ствари биле ко зна како залутале у њену ташницу црне гаће. Да, с гаћама на глави она се надвила над гробом кћерке. То је било неко језиво лудило, али ти и ја нисмо могли да се суздржимо од осмеха. Таква сцена се не може измислити. Ипак, треба се вратити фотографијама. Њихова бескрајна путовања по иностранству. С времена на време водили су са собом кћерку и изгледа да су је размазили раскошем, а онда када је одрасла нису баш бринули о њеном животу, подоста је живела код моје прабабе, већ у осамнаестој се удала, а у деветнаестој сам се ја родио, а још за неколико година моји родитељи су се развели, и ја сам исто почео да проводим читаво детињство код баба (прадеда на мојим дејчим фотографијама изгледа тек мало старије него на оним где га грли мала мама, ма и прабаба је већ тад била стара). Али све те претпоставке о њеном детињству нису нарочито поуздане зато што би се сигурно могло наћи и много других, најразличитијих, никоме (тим пре мени) непознатих, случајних околности које су несумњиво утицале на распад њеног живота, и детињство пре није било најбитније од њих, у сваком случају не значајније од развода. Тако су, вероватно, постојали сасвим технички разлози чувања њених фотографија само у расутом стању: одсуство могућности да се купи нормалан албум (уосталом, чудно је, па од рата је прошло већ петнаест година) или недостатак времена (то већ оправдање увек изгледа сасвим незграпно), у тим старим зборницима требало је лепити снимке на дебеле картонске странице (управо су такви албуми прадеда, и они су однекуд проналазили време за то), а после, када су се појавили згодни класификатори с провидним додацима, већ се скупило много нових фотографија које је требало разабрати, и није било могуће вратити се старим зато што их нису понели на дугогодишња пословна путовања, а по повратку су већ морали да се баве фотографијама унука, могу се направити читави низови привидних разлога... Али с којих позиција сам уопште заподенуо овај осуђивачки говор? Преда мном је толико фотографија на којима су они поред кћерке, и многе су ипак биле уметнуте поред других, узгред, таква хаотичност при избору снимка је сасвим у њиховом маниру, за разлику од моје тврдоглаве гњаваже, они уопште никада нису тежили да нешто систематизују и повежу с хронологијом, и сигурно нема никаквог разлога фантазирати да им кћерка од старта није била драга. Али ја то и не

мислим. Напросто видим тај запањујући детаљ: било како било, они, који су волели да бележе готово сваку епизоду свог живота у виду фото-снимака (ту јаку страст уопште не могу с њима да поделим), због нечега нису успели да јој направе дечји албум. При том су од мојих фотографија направљена читава три. Али ево, гледам све још једанпут, један мањи је ипак био, код ње, одложио сам га на страну и дуго нисам баш желео да га отварам, а онда сам чак заборавио на њега, али очито је био купљен кад и већина осталих, скупили су га и поклонили јој већ у зрелој доби (или је она сама уметала ове фотографије?), нека је и тако, ипак испада да преувеличавам, али не, и тамо је њено детињство сасвим кратко, било га је тек за прву половину албума. Све се некако наместило само од себе, али ја који сам, слободно се без неког преувеличавања може рећи, већи део живота мрзео мајку или покушавао да према њој осећам равнодушност, данас је први пут жалим. И то сасвим непознато осећање не могу да сакријем од себе.

Гледам њене дечје и младалачке фотке и не осећам никакву мржњу, такву (чак и тамо где дечје гримасе наговештавају будућу изгубљену лепоту) немам никаквог разлога да је мрзим. У колицима је, у наручју родитеља, почиње да хода, смеје се, или напротив – преозбиљна је, понекад – лукавог погледа, вртић, школска униформа, баш пуно фотографија с мора, прво с Црног, онда са Средоземног, а ево они доручкују код пирамида, пришли су колима право до подножја, тако да се на фоткама чак не виде врхови, зар је то уопште било могуће, онда у неких шеснаест година без упозорења – скоро одрасла, лепа, да – лепа, рекао сам то. Мада има нечег несигурног у њеној јаркој одећи или великим наочарима, као да покушава да се облачи и шминка попут своје мајке, али то још увек не уме (тај ће се осећај појавити и кад будем гледао оне фотографије где је старија). Ево с дединим братом, он се, по обичају, осмехује, већ је умро, треба ли то рећи. Још једна мутна фотка, где су лица као на Рихтеровој слици, замућена и једва видљива, на чамцу су на обали мора, као да се спремају да се растану са мном, мамино лице је најмање јасно, на тренутак се чак појављује чудна сумња – да се нису фотографисали с неким другим дететом. А ја још увек желим да схватим да ли се могло некако спречити то што јој се касније десило. Спречити, на пример, по цену мог нерађања.

Па добро, за пола века нико није узео да јој састави дечји албум и тиме се данас бавим ја као да – однекуд надолазе највисокопарније речи – несвесно успостављам неку правду. Све почиње од бебећих фотографија, а завршава се којом годином пред свадбу, за више већ нема места. А онда сам се родио ја, родитељи су се растали,

мама се поново удала и развела се још једном, почела да се опија и читав њен живот је брзо почео да се сурвава. Сада имам све сачуване фрагменте њеног детињства. Нешто попут јединог документа оног њеног другог живота.

IV

Прошло је месец дана и тајна одсуства албума се неочекивано открила. Када сам завршио с разврставањем фотографија, почео сам да се бавим слајдовима. Већи део тих у посебне кутијице скупљених кадрова ја за живо чудо нисам никад у животу видео. Деда је имао посебан апарат који мења сличице што се пројектују на екран, али вадиле су га ретко, чешће су гледали филмске траке. А сада та два пројектора не раде и имам само дијаскоп у који се може стављати по један слајд и разгледати слика када се у њу упери светлост. Али тако – по једна – може се посматрати чак пажљивије, без обзира на одсуство екрана, притом је слика помало рељефна и то је још невероватније. Наравно, на првој кутијици која ми допада руку видим натпис „Ленино детињство”. Унутра два паковања од по педесет кадрова, не, три недостају, али свеједно их је скоро сто. Да, нисам знао да су скупили слајдове, а не фотографије. Толико сам пута премештао кутијице с једног на друго место – пре и после пресељења – али из неког разлога нисам примећивао тај натпис, премда сам друге ознаке видео више пута, а нека паковања сам чак доносио из дединог и бабиног стана кући да их пажљивије проучим (тада никако нисам могао очекивати да ће ово изнуђено успорено гледање тако заинтересовати и моју децу). Више пута сам видео слајдове с кадровима свог детињства, али нисам могао чак ни да претпоставим да постоје исти такви, само с малом мамом. Откуд уопште деди већ тада посебан апарат, трака и могућност да пројектује слајдове? И опет испада као да постоји неки програмирани поредак мог гледања тих породичних слика. У једном од паковања савијен папирић, на њему још један натпис што запањује искреношћу: „Млади ми, кћерка мала, 60-е”.

Боја – ето шта се никако не уклапа у моје представе. Прве фотографије у боји које постоје у нашим албумима, датиране су крајем 70-их. Све што је пре тога снимљено видео сам само у црно-белом облику, и у првим тренуцима боја изгледа чак неумесно, као кад гледаш вештачки обојене историјске кадрове. Код деде се, узгред, сачувала једна таква у атељеу обојена породична фотографија из његовог детињства, на њој боје нису баш тако грубе, али свеједно изгледају као превара, као да је неко намерно одабрао неколико неумесних нијанси одеће – смарагднозелену кошуљу, тиркизну

кравату, јаркоцрвену ташницу, чак су и лица дотерана, срећом, црно-бели оригинал се сачувао и може се видети без тих поправки. А са слајдовима уопште није тако, они су стварно снимљени на траку у боји. Шездесетих, невероватно. И нијансе су стварне, или у сваком случају – врло блиске оригиналним. Не могу да поверујем да видим то њихово време новим очима. Не знам с чим да упоредим то осећање. С првим утисцима Ван Гога о околини Арла? Још увек верујем да је разлог његовог лудила на југу Француске, пре свега, судар с бескрајем боје. Срећом, не умем да цртам и тим пре – да мешам боје, зато само посматрам, само запишујем оно што видим. Скоро ништа не успевам да запишем.

Мама и баба седе на трави на позадини зеленог, превише зеленог лишћа. Бабин црвени купаћи (још нема тридесет), мамине светложуте машини (она још нема десет), загризла је травку, на колелу розе траг од скорашње ране. Отворен кишобран с разнобојном шаром, на следећем слајду већ је у маминим рукама, изгледа да је фотограф-деда брижљиво смишљао те кадрове, или не. А ево мама је на сличугама на леду неког маленог клизалишта у московском дворишту, на позадини парола која се једва да прочитати – „Ако хоћеш да будеш здрав – бави се спортом!”, натпис белим словима на црвеној позадини, и у даљини још један нечитки мото, али већ на светлоплавој позадини. Мама носи црвену капу, црвене рукавице, црвено-белу сукњу и розе, снежне вунене хеланке. А ево их на скијама, џемпер на плаво-црвене пруге, вунене хеланке опет кроз у снегу, кадар двадесетпетогодишње бабе, која скаче с трамполине, у мом детињству тако ризичне трикове није практиковала. Онда баба, седи у огромној viseћој мрежи, на њој – једноставна плавакаста хаљина на ситне туфне, за свега неколико година отићи ће на пословно путовање, и баба (ма и мама исто) ће кроз променити сву одећу, носиће само најмодерније хаљине. Још је зима, мама у цветној марами и лила капуту. А ево је на позадини неке куће с малим дрвеним торњем, да, присећам се, деда је причао како су пуно обилазили имања у Подмосковљу, изгледа да је ово једно од тих путовања. Ево најзад и њега самог (сасвим млад, има тридесет и неку), сиви шал и шешир (шешир?!), црни капут. А ево деде и бабе, значи, фотографисала је кћерка, односно мама. Опет лето, мама с црвеним појасем за спасавање у рукама, да, такви су висили на пристаништима за чамце и у мом детињству, на следећем кадру даје појас својој мами, мојој баби, која више личи на њену старију сестру. Затим она код куће, преко пута украшене јелке, мами је шест година, не знам стан, али одједном – познат намештај: фотеља, сто, витрина, после су све то пренели у викендицу, нешто се чак сачувало до данас, и тако могу да се уверим да су боје на

слајдовима тачне. На скији деда вуче за собом ћеркицу, она се ухватила за штап, баш тако ће шлепати мене. Мала мама и млада баба седе на трави заједно с мојом прабабом и прадедом, и опет изгледају рано остарели, тек мало млађи него у мом детињству. Не, ипак су много млађи, ево прадеда још није тако мршав као касније, лежи с унуком у трави, као да је заборавио да је у оделу и лакованим ципелама. Како познати изрази лица код свих. Мама лежи на трави, пред њом састављена, изгледа од брезове коре слова и бројеви: „јун 6”, други број се не види. Вероватно се мисли на шездесет седму годину. Мама је осам година. Врло могуће. Кћерка мала, ви млади и ја – већ далеко старији од вас, који ретко долазим на гробље, усмеравам дијаскоп на светлост. Time to aim your arrows at the sun.

Нема слајдова с тек рођеном кћерком, тад још није било траке у боји, и ипак, без обзира на велики број кадрова, то, наравно, није дечји албум, већ тек неколико епизода из њеног ондашњег живота. Али моја чудна теорија је свеједно већ оповргнута. Превише подсећа на читавање историје у мит измишљен на брзину, на жељу да представим случајно сачуване изворе као једине, који зато, тобоже, нешто доказују. Ма и шта је то уопште дечји албум? А ја сам већ успео због нечег да осудим деду и бабу, и, премда они нису чули моје прекоре, то не оправдава оно што се десило. Из неког разлога сам измислио непостојећу причу о њиховом животу, тако ми је било мало лакше да склопим релативно логичну о свом. За шта су они криви? Зар могу да кажем? Кад се не може сазнати истина, њеним крхотинама желимо нешто да придодемо. Али постоји још једна последица те грешке: не могу да опозovem осећање сажаљења које сам први пут усмерио према малом детету – према својој мајци. Нека сам чак и измислио све, осим тог осећања. Можда је зарад тога вредело измишљати. То сажаљење било је право и већ се никуд неће дети, мени је стварно пошло за руком да се сажалим на маму. Први пут за све ово време, након скоро пет година од њене смрти. Можда ћу се сада помирити с њом барем у наредним сновима.

2021–2022.

Превела с руског
Василиса Шљивар